

Posudek dizertační práce:

Portrétní silueta v českých zemích od 18. do 19. století

Anežka Mikulcová, školitel: prof. PhDr. Roman Prahla,

Posuzovaná obsáhlá práce (488 str.: 320 str. textu, 20 str. seznamu literatury + 220 vyobrazení) si dala za cíl zmapovat fenomén portrétních siluet v českých zemích a zhodnotit díla dochovaná v českých sbírkách s ohledem na jejich autorství, techniku, materiál, motivy i klientelu. Značně široké téma je vymezeno definicí předmětu – portrétní siluety: *“drobná, obvykle monochromní podobizna provedená v ploše“*, která však skrývá celou škálu materiálů, technikou i funkcí a významem nejrůznějších projevů. Spolu s metodologickým přístupem, zohledňujícím vskutku bohaté kontextuální pozadí tématu a který je proložen četnými mezioborovými exkursy (vizuální studia, filosofie, atd.) je záběr práce na hraně zvládnutelnosti. A hned na úvod je třeba poznamenat, že její autorka zvládla bravurně.

V české umělecko-historické literatuře dosud neprávem opomíjené téma Mikulcová představuje skutečně komplexně – na základě konkrétních příkladů se snaží vystihnout charakter siluetování a systém fungování tohoto fenoménu v českých zemích. Než k takové charakteristice dospěje, zhodnotí úctyhodné množství materiálu z nejrůznějších sbírkových fondů a vskutku pestrá plejáda pramenů. Vzhledem k obecné popularitě siluetování napříč sociálním spektrem tak její pozornosti neunikly ani technické příručky a návody na tvorbu siluet různými technikami (publikace německé proveniencí většinou z období od 80. let 18. století do 30. let 19. století), krásná literatura (autorka cituje ukázky z románů, básní či divadelních her vydaných v němčině) a periodika odborná i zábavná. Z umělecko-historické literatury byla autorka odkázána na zahraniční zdroje a to především z německého a anglického prostředí, kde je téma zpracováváno nejen dílčími studii, ale i monografickými syntézami. Z českých prací autorka mohla vycházet jen ze zlomkovitých reflexí, vztahujících se obecně k problematice portrétní či miniaturní a výstavních katalogů nemnoha prezentací materiálu (několik výstav v prvních dvou dekádách 20. století a později příležitostně jako nikterak akcentovaný doplněk širěji pojatých výstav). Ucelenější přehled či souborné zpracování tohoto tématu v české literatuře však dosud zcela chybí. Již s těmito ohledy třeba zdůraznit, že posuzovaná práce je v dané oblasti skutečně novátorským počinem, zohledňuje studované téma v plné šíři - od názorových rámců světového písemnictví, přes kontextuální a metodické stránky studia po vyčerpávající přehled situace v českých zemích založený na mimořádně zevrubném studiu dokladového materiálu.

Po obsáhlém shrnutí současného stavu bádání (kapitoly I a II) Mikulcová uvádí problematiku siluet, respektive jejích hlavních aspektů – otázek vizuální reprezentace, stínu a analogií přítomného x nepřítomného, vnějšího x vnitřního do souvislosti filosofie od antické tradice přes proměny evropského myšlení až do počátku dvacátého století (kapitola III). V navazující kapitole (IV - Fenomén portrétních siluet) rozebírá techniky siluetního portrétování se zvláštním zřetelem k metodickým příručkám v písemnictví 18. a 19. století a s podrobným referenčním aparátem dokládá mimořádnou popularitu siluetního portrétování a jejího uplatnění v dobové vizuální kultuře včetně knižní ilustrace. V návazné kapitole (V - Siluety v kontextu dobové vizuální kultury v českých zemích) specifikuje výběr technik a témat převažující v kontextu českých zemí, ukazuje, že podněty k zájmu o siluetování v českém prostředí byly shodné se situací v západní Evropě - klasicistní inspirace antikou, stínovým divadlem, fyziognomickými koncepcemi (Johann Kaspar Lavater) apod. Současně připomíná určité odlišnosti a místní specifika. Dokládá, že nejstarší doložené siluety z českých sbírek jsou

datovány do druhé poloviny 70. let 18. století, shodně s nejstaršími doklady ze sousedních zemí, i to, že v pozdějším vývoji se zde v nezanedbatelné míře uplatňují také další variantní formy jako siluety v architektonickém dekoru, profilové zobrazení v grafickém nebo malířském portrétu, ceroplastiky a reliéfní portréty atd.

Jádrem práce a současně nejobsáhlejší kapitolou (IV) je Charakteristika sbírek v České republice s detailním přehledem dochovaných fondů portrétních siluet. Autorka zpracovala přehled dokladů v deseti nejvýznamnějších institucích (Uměleckoprůmyslové museum v Praze, Národní galerie Praha, Národní muzeum, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Moravská galerie v Brně, Západočeské muzeum v Plzni, Muzeum hlavního města Prahy, Národní technické muzeum v Praze, Muzeum Karlovy Vary a Městské muzeum Mariánské Lázně), podstatně jej však doplňuje o jinak velmi obtížně dostupné materiály rozptýlené v inventáři 45 zámeckých a klášterních mobiliářů napříč celou ČR. V daných souvislostech je ovšem právě tento zdroj mimořádně významný.

Vlastní přehled sleduje autorskou linii - přehled činnosti jednotlivých výrazných tvůrčích osobností žánru (včetně biografických peripetií a rozboru charakteru působení) a současně historickou a tematickou linii. Jednotlivé doklady charakterizuje zevrubnými technickými detaily a námětovou kategorizací (jednotlivé portrétní siluety, kompoziční schémata – skupinové, protějškové, rodinné, příležitostné, s žánrovým výjevem, doprovodnou stafáží apod.). V zobecňujících polohách sleduje uplatnění siluetního portrétování v různých vrstvách společnosti a v rozličných účelových souvislostech (vzpomínkové, dokumentační, vědecké, dekorativní) včetně uplatnění jako karikaturního nástroje a obrazového prostředku humoristických časopisů. Připomíná i souvislosti siluety a fotografie – téma profilu a stínu ve fotografii a správně upozorňuje, že vzájemné vlivy siluetního portrétování a rané fotografie představují téma zasluhující podrobné analýzy.

Evidenci dobové místní reflexe siluet a prameny k uplatnění produkce tohoto žánru Mikulcová shromažďovala důkladnými rešeršemi v dobových periodikách, dalece přesahující běžný záběr tiskovin, které by při obdobně tematizovaném bádání připadaly v úvahu (do proměny metody se zřetelně promítá zvyšující se funkcionalita vyhledávacích nástrojů digitalizovaných pramenů). Zde vyvstává obecně míněná otázka – nerozšiřují výsledky takto plošného průzkumu kontext sledovaného fenoménu do té míry, že znejasňuje relevanci získaných poznatků? Jak heuristiku promění - a s jakými riziky – elektronická dostupnost digitalizovaných pramenů a její čím dál důmyslnější nástroje?

Stanovený cíl zmapovat téma portrétní siluety jako svěbytné součásti vizuální kultury doktorandka splnila beze zbytku. Otázkou je, zda snaha o co největší úplnost plošné evidence siluet a jejich dobové reflexe autorku příliš neodvedla od hierarchizace a případně selekce dokladů, tedy kritickým opatřením, která by mohla vést k přesvědčivější syntéze problému. Jednu z mála slabin, které by šly jinak monumentální práci vytknout je tak absence přísnějšího vymezení myšlenkového diskurzu, ve kterém se vlny zájmu o siluety a diskuze o tématu objevovaly. Čtenář by v této souvislosti bezpochyby ocenil zejména konkrétnější provázání obecně deklarovaných filozofických a psychologických souvislostí siluetního obrazu a vizuální kultury tak, aby s větší přesvědčivostí vyvstaly zásadní rozdíly diskurzu, ve kterém probíhala první vlna zájmu o siluety a revival v závěru 19. století. Zvláště pak, když autorka sama zdůrazňuje: „*Ukazuje se totiž, že portrétní siluety byly skutečně výtvarným, kulturním a společenským fenoménem, jenž je průsečíkem řady oborů a témat, které by šlo dále sledovat. Ať už se jedná o fyziognomii a tzv. Menschenkenntnis, dobovou praxi fantasmagorií a jejich odraz ve vědě, stínové divadlo – konkrétně symbolistní divadlo konce 19. století pracující se*

stíny nebo orientální umění pracující s obrysy.“ Podrobného rozboru by v těchto souvislostech zasluhovaly třeba otázky, co vše stálo v pozadí postupné ztráty vstupních významových konotací siluetního portrétního, jaké změny vizuální kultury a sémantických reprezentací jej mění na karikaturu?

Technické nedostatky, překlady či nekorektní formulace (problematické je použití označení pseudověda pro fyziognomii) jsou v práci zcela výjimečné. Práce je psána živým kultivovaným jazykem, formulace a věcná struktura textu je logická.

Závěrem lze tedy konstatovat, že vytčený úkol byl bezpochyby naplněn: posuzovaná práce skýtá mimořádně ucelený přehled tématu a detailně anotovaný soupis dochovaných dokladů v četných sbírkových fondech (str. 145-315) nemá patrně co do úplnosti zohledněných zdrojů a pečlivosti zpracování v příslušném písemnictví období. Práce je založena na mimořádně kvalitní znalosti literatury jak aktuálního světového písemnictví oboru, tak historických primárních dat středoevropského prostoru (seznam literatury čítá 20 str. textu). Již z tohoto důvodu skýtají jak nástin historie siluetního portrétního tak rozbor psychologického a intelektuálního pozadí této facie obrazové kultury stejně jako konfrontace českého prostředí s poměry v okolních zemích plně plastický obraz a vzornou ukázkou relevantního zhodnocení tématu. Lze tedy uzavřít, že posuzovaná práce je velmi zdařilou studií, představující robustní platformu jak pro návazné dílčí analýzy tématu, tak pro případnou syntézu. Text překračuje rámec standardních disertačních prací a zcela jednoznačně je dostatečným podkladem pro udělení titulu PhD.

PhDr. Lucie Vlčková, Ph.D.